

نقش معنویت در پایداری و استحکام خانواده

سهیلا حسن‌زاده^۱

چکیده

خانواده، مهم‌ترین رکن هر جامعه می‌باشد که در جهت حفظ وحدت و یکپارچگی جامعه و همچنین عملکرد بهینه جامعه در جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی، باید به آن توجه نمود و موجبات رضایت درون خانوادگی را برای تمام خانواده فراهم نمود. به عبارتی دیگر، تحکیم و پویایی خانواده، به عنوان هسته بنیادی و سازنده جامعه ریشه در سلامت و شادابی و رضایت از زندگی در بین اعضاء خانواده دارد. یکی از عواملی که می‌تواند به ارتقاء کیفیت زندگی، پایداری و استحکام و ارزش‌مداری در بافت خانواده کمک زیادی نماید، مفهوم معنویت می‌باشد. سلامتی که از اعتقاد به

^۱. دانشجوی دکتری رشته قرآن و علوم تربیتی، جامعه المصطفی العالمیه (واحد مشهد مقدس)

معنویت ریشه می‌گیرد، نوعی سلامت معنوی است که ریشه آرامش روانی را نیز در درون بافت خانواده فراهم می‌نماید. هدف پژوهش حاضر این است که به نقش معنویت در پایداری و استحکام خانواده بپردازد. پژوهش حاضر به صورت توصیفی-تحلیلی و به شیوه کتابخانه‌ای انجام شده است. نتایج نشان داد وجود معنویت علاوه بر فراهم نمودن پیوندهای اتحاد اعضاء خانواده، می‌تواند پیوند عاطفی بین اعضاء ایجاد نماید، باعث پایداری و حفظ آرامش در خانواده شود، با توجه به تأثیرات مثبت معنویت در خانواده، راهکارهایی عملی برای ایجاد و تقویت معنویت در خانواده، بیش از پیش احساس می‌شود.

کلیدواژه‌ها: اسلام، معنویت، خانواده، زندگی معنوی

مقدمه

نهاد مقدس خانواده، رکن بنیادین اجتماع بشری و محل فرهنگ‌های گوناگون است تا آنجا که سعادت و شقاوت جوامع، مرهون رشادت و ضلالت خانواده می‌باشد. اولین شرط داشتن جامعه‌ای سالم و پویا، سلامتی و پایداری خانواده است. لذا همواره پرداختن به این بنای مقدس و بنیادین جامعه و حمایت و هدایت آن به جایگاه واقعی و متعالی، اصلاح خانواده

بزرگ انسانی و غفلت از آن موجب دورشدن بشر از حیات حقیقی خود و سقوط به ورطه هلاکت و ضلالت بوده است. امروزه ساختار خانواده در جهان با مشکلات متعددی دست به گریبان است و بحران خانواده یکی از رخدادهای تلخ و چالش‌های پیش‌رو برای جوامع کنونی است که باید به شدت مورد توجه قرار گیرد. زندگی بشریت با علم، بدون تزکیه و تقوی و معنویت دینی دچار تزلزل است. تمدنی که از دین و معنویت فاصله می‌گیرد و خود را بی‌نیاز از ارتباط با عالم ماوراء و معنویت و اخلاق می‌انگارد، نمی‌تواند بحران‌ها را در عرصه خانواده حل نماید. در اسلام همه فطرت‌ها، خدایی معرفی گردیده است: «فَطَرَتَ اللّٰهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا...» (روم/۳۰)

لذا با توجه به اصالت و فراگیری امور معنوی در همه شئون زندگی گستره احتیاجات انسان فراتر از نیازمندی‌های مادی است و از سویی دیگر با توجه به اهمیت «خانواده» به عنوان کلیدی‌ترین واحد اجتماعی، به نظر می‌رسد و بحث معنویت در خانواده، توجه ویژه‌ای را می‌طلبد. اما این مقاله با روش توصیفی - تحلیلی در پی دو سوال ذیل است:

۱- ضرورت معنویت در خانواده چیست؟

۲- چه راهکارهایی برای ایجاد و تقویت معنویت در خانواده است؟

مفهوم‌شناسی

معنویت: معنویت از نظر لغوی یعنی «باطن، حقیقی و شخصی که در عالم معنی و باطن سیر کند.» (معین، ۱۳۷۱، ذیل معنوی) در متون علمی، معنویت به صورت‌های مختلفی تعریف شده است که به چند نمونه اشاره خواهد شد:

مایر معتقد است: «معنویت جستجوی مداوم برای یافتن معنا و هدف زندگی، درک عمیق و ژرفای ارزش زندگی، وسعت عالم، نیروهای طبیعی موجود و نظام باورهای شخصی است. (خالدیان، محبی، نعمتی، ۱۳۹۶، ص ۹)

هاینر معنویت را تلاشی در جهت پرورش حساسیت درباره خویش، دیگران را موجودات غیر انسانی و یا کاوشی به منظور یافتن آنچه برای انسان شدن لازم است و جستجو برای رسیدن به انسانیت کامل دانسته است. (همان)

امام خمینی نیز معتقد است: «معنویت مجموعه صفات و اعمالی است که شور و جاذبه قوی و شدید و در عین حال منطقی و صحیح را در انسان به وجود می‌آورد تا او را در سیر به سوی خدای یگانه و محبوب عالم به گونه‌ای اعجاز‌آور پیش ببرد. (امام خمینی، ۱۳۶۸، ص ۱۰۸)

خانواده: خانواده گروهی است متشکل از افرادی که از طریق پیوندی زناشویی، همخونی و یا پذیرش به‌عنوان فرزند با یکدیگر به‌عنوان شوهر، زن، مادر، پدر، برادر و

خواهر در ارتباط متقابل اند و فرهنگ مشترکی پدید آورده و در واحد خاصی زندگی می‌کنند. (ساروخانی، ۱۳۸۹، ص ۱۵۹)

در تعریفی دیگر آمده است: «پیوند قانونی دو جنس مخالف بر پایه روابط پایا، تقدس مذهبی، روابط عمیق عاطفی که با نوعی قرارداد اجتماعی و آثار مهم فرهنگی همراه است. (همان، ص ۱۶۰) بعضی خانواده را منوط به ازدواج و حاصل کنش متقابل دو فرد گرفته‌اند. «ازدواج فرآیندی است از کنش متقابل دو فرد که با شرایطی قانونی و طی مراسمی تشکیل می‌شود و به‌طور کلی عمل آنان را مورد پذیرش قرار گرفته است. (همان، ص ۱۶۹)

بنابراین خانواده یا خانوار به گروه دو یا چند نفر اطلاق می‌شود که با هم زندگی می‌کنند، درآمد مشترک برای غذا و دیگر ضروریات زندگی دارند و از طریق خون، فرزندخواندگی یا ازدواج، با هم نسبت دارند. در یک خانواده ممکن است در یک یا چند خانواده زندگی کنند تمام خانوارها هم‌خانواده نیستند. خانواده نظامی است که بیش از همه بر فرد و اعضای درون خود تاثیر دارد و رفتارهای افراد درون خود را شکل می‌دهد.

ضرورت معنویت در خانواده

در جریان دشواری‌هایی که افراد در محیط خانوادگی با آن مواجهند، در اختیار داشتن منابع و مهارت‌هایی که به افراد کمک کند تا به بهترین شکل

ممکن از عهده حل مشکلات خود برآیند، آرامش‌بخش است و حتی بسیاری از مشکلات و اختلالات روانی و عاطفی ریشه‌های خانوادگی دارد.

امروزه بشر در سایه علم و تجربه به این حقیقت یقینی رسیده است که پایه‌های شخصیت هر انسان را وراثت، تربیت و فرهنگ تشکیل می‌دهد و سعادت هر جامعه در گروه سلامت خانواده در آن جامعه است این مسأله به صورت یک اصل اساسی در مضامین آیات و نیز کلمات معصومان به وفور دیده می‌شود و در لسان انبیای عظام و اوصیای آنان کراراً یافت می‌گردد. این خود دلیل قدرت پاسخگویی و غنای اسلام تا روز قیامت است.

هویت خانواده در فرهنگ دینی هویتی است براساس عشق و ایمان و نیازهای انسان، که در عین قانونمندی و حق باوری، لطف‌پروری و شایسته محوری را نیز دارا است و تمایلات فردی در آن جای خود را به انعطاف و تمکین در برابر قانون الهی می‌دهد.

بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که معنویت می‌تواند در جنبه‌های مختلف زندگی افراد تاثیر مثبت داشته باشد. اهمیت آموزه‌های دینی و معنویت در خانواده به اندازه‌ای مهم است که باعث پیشگیری مشکلات خانوادگی و حتی باعث ارتقای سلامت روحی و روانی در افراد جامعه می‌شود. (خالدیان، محبی، نعمتی، ۱۳۹۶، ص ۴)

بحران معنویت و ضرورت طرح آن در دنیای معاصر

در دنیای معاصر، بشر پس از سال‌ها مجدداً به معنویت گرایش پیدا نموده است و ضرورت بحث معنویت و دین بیش از پیش اهمیت پیدا کرده است و نتایج مطلوب آن به نیازی حیاتی مبدل شده است. در این خصوص عوامل زیر مؤثر بوده‌اند:

۱. روشن شدن نقایص و آثار منفی علم سکولار و سایر مکاتب فلسفی مادی، نظیر؛

- عدم پاسخ به سئوالات اساسی انسان از قبیل «معنا و هدف وجود انسانی»، «چیستی خوب و بد» و «تکالیف و حقوق انسان‌ها»

- محدودیت دانش به علوم تجربی و جهات مادی

- عدم به کارگیری قوای برتر انسان

۲. روشن شدن آثار فردی - اجتماعی معنویت و دین

۳. ناتوانی علم در پاسخ دادن به سئوالات اساسی انسان

علم تجربی نمی‌تواند دربارهٔ ارزش‌ها، معانی، اهداف و اشیای غیرمادی و منشاء و طبیعت جهان و معنای حیات انسانی صحبت کند. به طور کلی، اکنون، عصر بحران معنویت و در حجاب‌رفتگی معنا است، ضعف معنا را از درون واقعیات حاکم بر نسل امروزین به خوبی درمی‌یابیم، استیلای روز

افزون صنعت و تکنولوژی و غلبه تفکر مادی و اباحی‌گری، از عوامل معنی‌کاسته و ماشین و شیوه‌های اقتصادی وابسته بدان، خود را بر همه چیز تحمیل کرده است و بسیار هم جای درد و رنج است، که در مشرق زمین «مهد فرهنگ و معنویت» نیز بر اثر غلبه افکار مهاجم از جهان غرب، این واقعیت دردآور را مشاهده می‌کنیم. امروز، در پهنه زندگی، وفا، ایثار، انسان‌دوستی ... و کلیه مقوله‌های معنوی، دیگر از رونق پیشین خود افتاده‌اند و به جای آن مقوله‌های معارض، خود را در صحنه زندگی به نمایش درآورده‌اند، امروز انسانیت ارزش خود را از دست داده و مفاهیم ارزشی در سطحی قالبی عرضه می‌گردند و کلماتی بدون مفهوم را می‌نمایانند. (نوایی، ۱۳۷۹، ص ۶۲)

چالش دنیای مدرن و بحران خانواده

بشر تا قبل از عصر روشنگری به مقتضای فطرت و همگامی با بطن خلقت و ندای طبیعت، رعایت حفظ اصل زوجیت را بر خود لازم و حتمی می‌دید، اما با ظهور عصر تکنیک و مدرنیته به یکباره مبانی نگرش انسان بر زندگی دچار تحول گردید، به طوری که کم‌کم جایگاه ارزشی خانواده و هویت مقدس و رنگین آن رو به بی‌رنگی نهاد.

بررسی‌های جدید جامعه‌شناسان و اندیشمندان دنیای غرب نشان داده است که اضمحلال نظام خانواده گرچه بصورت مقطعی احساس لذت و

کامجویی را برای انسان‌ها به ارمغان آورده اما در دراز مدت با ارضاء نیازهای مادی و غیرمنطقی افراد نوعی پوچی و لاقیدی را در جوامع بشری و در نظام خانواده ایجاد نموده است.

تغییرات رو به زوال خانواده مهم‌ترین مشکل بشر امروزی است و افزایش طلاق، خانواده‌های تک‌سرپرست، سقط جنین و ناهنجاری‌های اجتماعی که دستاورد مدرنیته است و ایجاد مکاتب فلسفی جدید را یکی از اهرم‌های فشار بر توازن اجتماع می‌باشد. شیوع بیماری‌هایی چون ایدز و تمایل روزافزون جوانان به استعمال مواد مخدر در نتیجه ایجاد روابط ناسالم و جستجوی عاطفه در خارج از محیط خانواده است. (ر.ک، برزگرشانی، ۱۳۸۶، ص ۱۱۷-۱۲۸)

عصر کنونی با بحران خانواده روبرو شده است، روابط مبتنی بر تعهد و عشق و صداقت از خانواده رخت بر بسته، پرورش نسل سالم بر اساس ارتباط نسبی نفی یا نهی گردیده است، ازدواج توافقی و صوری جای پیوند حقیقی را گرفته و فرزندان تک‌والد معضلات عدیده‌ای را برای جامعه خود و والد آفریده‌اند. قداست خانواده و رسالت همسری محدودیت معرفی می‌شود و تعهد در برابر اعضای خانواده اسارت نامیده شده و حاکمیت اندیشه دینی بر نظام خانواده منفور و ناکارآمد همراه با نقیصه و تبعیض معرفی گردیده است. لذا امروزه موضوع نهاد خانواده در میان اندیشمندان چالش‌های

سهمگینی پدیدآورده است و در جوامع صنعتی خانواده به سوی فروریزی ساختارها و ارزش‌هایش پیش می‌رود و شکل‌های جدید خانواده بوجود می‌آید و ضرورت طراحی و برنامه‌ریزی بر مبنای دینی و معنویت الهی جهت حمایت از خانواده بیش از پیش احساس می‌گردد.

تأثیر معنویت بر زندگی شخصی

فردی که از معنویت بالایی برخوردار است؛ خودآگاهی معنوی زیاده‌تری نسبت به خودآگاهی‌های دیگر دارد، این خودآگاهی معنوی، دیگر ابعاد او را تحت تأثیر قرار می‌دهد. فردی که اعتقادات دینی و معنوی قوی دارد، در مقایسه با فردی که کمتر به ابعاد معنوی می‌پردازد، در ابعاد ویژگی‌های شخصیتی و رفتاری تفاوت دارد. زیرا معنویت تأثیر بسیار عمیق، گسترده و اساسی بر انسان می‌گذارد و تفاوت‌های افراد از این نظر، منجر به تفاوت‌های بسیار اساسی‌تر آنان خواهد شد. (اکبری، ۱۴۰۰، ص ۴۷)

معنویت فردی انسان‌ها را می‌توان توسط عواملی تحقق بخشید و تقویت کرد، زیرا معنویت حقیقتی اختیاری است که انسان با عواملی می‌تواند آن را تقویت کند، هرچند برخی معتقدند که معنویت، امری فطری است که در سرشت انسان‌ها نهفته است و زوال‌ناپذیر است، ولی به هر حال بدون شک، معنویت، شدت و ضعف‌پذیر است و با عواملی، تقویت و با عواملی، تضعیف می‌گردد.

مطالعات نشان می‌دهد که میزان باور و معنویت افراد در کاهش استرس، اضطراب و افسردگی آنها تاثیر بسزایی دارد. (زمانیان، نظیری، واله‌ری، ۱۳۹۱، ص ۹۶-۹۷)

راهکارهای ایجاد و تقویت معنویت در خانواده

عرصه خانواده عرصه تیمی است؛ یعنی یک تیم است که همه اعضا با هم یک هدف واحد دارند، همه با هم کمک می‌کنند تا در خانواده خدایی و معنوی شوند یک کار جمعی است؛ مثل تیم فوتبال که همه با هم یک هدف دارند و همه با هم کمک می‌کنند تا برنده شوند. در عرصه خانواده نیز باید همه با هم به خدا توجه داشته و به سوی خداوند حرکت کنند و به صورت جمعی در خانواده طی مسیر نمایند. برای موفقیت در این مسیر توجه به راهکارهای ذیل اهمیت فراوانی دارد:

تشکیل خانواده بر مبنای اخلاق و معنویت

براساس تعالیم اسلامی، ایمان و داشتن باورهای دینی، مهم‌ترین معیار در انتخاب همسر محسوب می‌شود. این شرط، یک ملاک مطلق است؛ زیرا اگر فردی فاقد ایمان و اعتقادات دینی باشد، هرچند از ویژگی‌های دیگری مانند زیبایی، اصالت خانوادگی، ثروت یا تحصیلات برخوردار باشد، همسر مناسبی نیست. قرآن کریم در این باره

فرموده است: «وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّىٰ يُؤْمِنَنَّ وَلَأَمَةٌ مُّؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ وَلَا تُعْجَبْكُمْ...» و با زنان مشرک و بت پرست، تا ایمان نیاورده‌اند، ازدواج نکنید! (اگر چه جز به ازدواج با کنیزان، دسترسی نداشته باشید، زیرا کنیز با ایمان، از زن آزاد بت پرست، بهتر است، هر چند (زیبایی، یا ثروت، یا موقعیت او) شما را به شگفتی آورد. (بقره/۲۲۱)

براساس مضمون آیه، ازدواج با فرد غیردین‌دار، انسان را از سعادت اخروی باز می‌دارد؛ زیرا ایمان و باورهای دینی، به‌عنوان نگرش اصلی و محوری، بر تمام ابعاد و شخصیت افراد اثرگذار است و دیدگاه‌های او را نسبت به شغل، ازدواج، تحصیل و حتی اموری مانند نوع تفریح و نوع علاقه و گرایش تحت تأثیر قرار می‌دهد. (ر.ک؛ قرائتی، ۱۳۸۸، ج ۱، ص ۳۴۶؛ طالقانی، ۱۳۶۲، ج ۲، ص ۱۲۹)

انجام واجبات و ترک محرمات

از جمله مهم‌ترین راهکارها در زمینه توجه به امور معنوی خانواده، انجام واجبات دینی و پرهیز از محرمات است؛ هم در عرصه خانواده و هم در محیط جامعه. برای مثال، یکی از واجبات دینی به دست آوردن رزق حلال و پرداخت خمس و زکات است

که به تعبیر روایات، تأثیر مستقیمی بر هدایت یا ضلالت فرزندان دارد. خداوند متعال در سوره مؤمنون می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ» ای پیامبران از غذاهای پاکیزه بخورید و عمل صالح انجام دهید که من به آنچه انجام می‌دهید آگاهم. (مؤمنون/۵۱)

با توجه به ترتیب دو جمله «از غذاهای پاکیزه بخورید» و «عمل صالح انجام دهید» می‌توان گفت که غذای حلال، زمینه را برای انجام اعمال صالح فراهم می‌کند. (رضایی اصفهانی، ۱۳۸۷، ج ۱۶، ص ۶۶؛ طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۵، ص ۴۷) در مورد واجبات عبادی مانند نماز و روزه نیز به وضوح دیده می‌شود که در خانواده‌هایی که انجام این فرایض جایگاه خاص خود را دارد، به خودی خود، گرایش اعضا به امور معنوی بیشتر است و احتمال گرایش فرزندان نیز به گناه، کمتر است.

بنابراین، نمی‌توان انتظار داشت هنگامی که گناهی نظیر استفاده از مال حرام، توجه غیرمشروع به مسائل جنسی و بی‌توجهی به انجام واجبات و ترک محرمات در خانواده وجود دارد، فضای خانواده نیز توأم با معنویت و یاد خدا باشد. در برخی روایات به تأثیر گناه در کاهش امور معنوی اشاره شده است. در روایتی آمده، شخصی از امیرمؤمنان، امام علی سؤال کرد: چرا من از شب‌خیزی و خواندن نافله سحر محروم هستم؟ حضرت فرمود: «أنت

رَجُلٌ قَدْ قَيَّدَتْكَ ذُنُوبُكَ» تو مردی هستی که گناهانت، دست و پایت را به غل و زنجیر بسته‌اند.» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۳، ص ۴۵۰)

امام صادق نیز در روایت دیگر فرموده است: «إِنَّ الرَّجُلَ يَذْنِبُ الذَّنْبَ فَيَحْرُمُ صَلَاةَ اللَّيْلِ وَإِنَّ الْعَمَلَ السَّيِّئَ أَسْرَعُ فِي صَاحِبِهِ مِنَ السَّكِينِ فِي اللَّحْمِ» کسی که مرتکب گناهی شود، از نماز شب محروم می‌گردد و به درستی که نفوذ اثر کار ناپسند در انجام‌دهنده آن، از نفوذ چاقو در گوشت سریع‌تر است.» (حرعاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۱۵، ص ۳۰۲)

گاهی اعضای خانواده در انجام برخی واجبات دینی مانند نماز یا ادای فریضه خمس کاهلی می‌کنند؛ که رفته‌رفته این مسئله به صورت امری عادی درمی‌آید و چه بسا به ترک این واجبات بینجامد.

مهم‌ترین راهکاری که در این زمینه وجود دارد، این است که والدین یا هریک از اعضای خانواده، تلاش کنند علاوه بر رعایت تقوا در خود، زمینه اجتناب از گناه و انجام واجبات را در دیگر اعضای خانواده نیز فراهم نمایند. به‌عنوان مثال، خودداری از آمدوشد با افرادی که به واجبات عمل نمی‌کنند و معاشرت با خویشاوندان و دوستانی که به امور شرعی و معنوی پایبندی بیشتری دارند، از طرف والدین می‌تواند تا حد بسیاری اعضای خانواده را از انجام گناهان دور سازد و یا آن‌ها را به سوی امور معنوی بکشانند. همان‌طور که دوستان معتاد زمینه‌ساز گرایش جوانان به اعتیاد هستند، به‌یقین افرادی

که در جلسه‌های دعا و مجالس دینی مساجد شرکت می‌کنند، می‌توانند دوستان خود را نیز با خویشتن همراه کنند. همچنین، بیشتر جوانانی که در مراسم مذهبی شرکت دارند، کسانی هستند که در کودکی با خانواده خویش در این مجالس حضور داشته‌اند.

مسئولیت‌پذیری در خانواده

خانواده یک واحد کوچک اجتماعی است که در واقع بنیان اجتماع بزرگ را تشکیل می‌دهد. اعضای این واحد کوچک هر کدام مسئولیت‌های متعددی را بر عهده دارند. پدر، مادر، خواهر و برادر هر کدام مسئولیت جداگانه‌ای را در محیط خانه به عهده دارند و می‌توانند در قبال مسئولیت‌شان ارائه دهنده نقش خاص خودشان باشند. قرآن کریم در این باره می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا» ای کسانی که ایمان آورده‌اید! خود و خانواده خویش را از آتشی که هیزم آن انسان‌ها و سنگ‌ها است نگاهدارید،» (تحریم/۶)

البته در این میان والدین نقش محوری‌تری در کانون مقدس خانواده دارند. آنها می‌توانند با تعلیم و تربیت صحیح، آینده فرزندان خود را تضمین کرده و افراد صالحی تحویل اجتماع دهند. (ر.ک، مکارم شیرازی و دیگران، ۱۳۷۱، ج ۲۴، ص ۲۸۷؛ رضایی اصفهانی، ۱۳۸۷، ج ۲۱، ۱۲۹) در حدیثی امام علی می‌فرماید: «علموا انفسکم و اهلیکم الخیر و ادبوهم» خود و خانواده

خویش را نیکی بیاموزید و آنها را ادب کنید.» (شهید ثانی، ۱۴۰۹ ق، ص ۳۸۰)

بنابراین خانواده در توسعه و رشد اعتقادات مذهبی، سلامت معنوی و شکل دادن شخصیت مذهبی کودک نقش برجسته‌ای دارد، به‌ویژه در سال‌هایی که «خود مذهبی کودک» در حال رشد و شکل‌گیری است، نقش تقریباً انحصاری دارد و معمولاً در گرایش‌ها و تفکراتی که کودک در مراحل اولیه رشد کسب می‌کند مانند اعتقاد به امور غیر مادی، انسجام مراسم و مناسک و... نهاد خانواده در ایجاد و استقرار آنها نقش اساسی دارد. (هاجر پاشا و دیگران، ۱۳۹۸، ص ۳۱)

توجه به استعداد های معنوی بانوان

همان‌گونه که مردان در بعد عقلانی بالفعل‌تر هستند، زنان نیز در بعد معنوی بالفعل، فعال‌تر هستند و جنبه ایمان، تقوا و عرفان در آنها از جایگاه و منزلت والایی برخوردار است؛ به طوری که در روایات ائمه اطهار نیز به این موضوع اشاره شده است و صبر زنان در راه خدا دوازده برابر مردان برای انجام واجب است: «عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ قَالَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ إِنَّ الدِّسَاءَ أُعْطِينَ بُضْعَ اثْنَيْ عَشَرَ وَ صَبْرَ اثْنَيْ عَشَرَ» (حرعاملی، ۱۴۰۹ ق، ج ۲۰، ص ۶۳) و همچنین شرم و حیایی که برای ترک محرمات و کسب تقوا لازم است، در زنان نه برابر مردان است: «قَالَ الصَّادِقُ الْحَيَاءُ عَشْرَةٌ أَجْزَاءٍ تِسْعَةٌ

فِي النِّسَاءِ وَ وَاحِدَةً فِي الرَّجَالِ» (ابن بابویه، ۱۴۱۳ ق، ج ۳، ص ۴۶۸) این امتیازها سبب می شود که زنان در این مسیر از مردان پیش قدم تر باشند، از این رو اهتمام و توجه به استعداد های معنوی و جایگاه و منزلت زنان در این زمینه، عامل شکوفایی عرفان جمعی در خانواده خواهد بود تا پیشتر از این حرکت بوده و اعضای دیگر خانواده را به سوی آن سوق دهند و این نقش سازنده زنان در خانواده نباید مورد غفلت قرار گیرد؛ همانگونه که در مقابل، بانوان با گرایش به مادیات، تجملات و ظواهر زندگی می توانند اعضای خانواده را به سمت مادیات سوق دهند. (الهی زاده، ۱۴۰۰، ص ۱۱۶)

در سیره حضرت زهرا آمده است که ایشان عابدترین فرد بودند: «مَا كَانَ فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ أَعْبَدَ مِنْ فَاطِمَةَ» (مجلسی، ۱۴۰۳ ق، ج ۴۳، ص ۸۴) و این امر می تواند برای زنان امروز الگو باشد.

طراحی معنوی ظاهر خانه

یکی دیگر از عوامل دیگر توجه جمعی به خدا در محیط خانواده، فضای معنوی موجود در خانواده است که باعث ایجاد ذکر و یاد خدا می شود. (طباطبائی، ۱۳۹۵، ص ۸۱)

یکی از راه های موثر در ایجاد این فضای معنوی، توجه به نماز و ظاهر خانه است که باید به گونه ای طراحی شود که انسان را به یاد خدا، نماز،

مسایل معنوی و... بیندازد؛ زیرا فضای خانه به‌ویژه برای زنان، هم محل کار است، هم محل عبادت و هم محل استراحت. حفظ شان قرآن و استفاده از آیات آن در محیط خانوادگی و حتی در جامعه از ضروریات است. یاد خدا و توجه به او در همه امور جزئی زندگی، اجرا شدنی است، به‌عنوان مثال، در گفتمانی که بین دو نفر، برای تشکر از خدمت طرف مقابل انجام می‌گیرد، بهتر است بجای کلمه «خواهش می‌کنم از عبارت «شکرالله» است استفاده شود به این معنا که خدمت آن فرد به طرف مقابل، در واقع لطف و عنایت خداوند در حق ایشان بوده و نقش او به عنوان ابزار و وسیله تحقق این امر بوده است.

بنابراین پیوست معنویات به همه امور زندگی مانند صحبت نمودن، شنیدن، پختن غذا، صلح رحم، انفاق، صدقه دادن و ... عامل مهمی در شکل‌گیری توجه جمعی به خدا در خانواده بوده و بدون این پیوست، خانه و محل زندگی فرد بی‌روح و بی‌نور است. (الهی‌زاده، ۱۴۰۰، ص ۱۱۷)

نتیجه

نتایج پژوهش حاضر نشان داد که منظور از معنویت الهی شدن، قدسی شدن و فضیلت‌گرا شدن است و معنویت عاملی مؤثر بر تحکیم خانواده است. نتایج تحقیق تاکید می‌کند که باورها و رفتارهای معنوی در پایداری و تحکیم خانواده نقش مهمی ایفا می‌کنند. خانواده‌هایی که والدین در امور

زندگی به خداوند توکل دارند و به انجام واجبات دینی و ترک محرمات اهمیت می‌دهند، در روبه‌رو شدن با مسائل زندگی صبر و بردباری نشان می‌دهند و اهل گذشت هستند و همچنین باورها و رفتارهای معنوی می‌تواند موجب ارتقای کیفیت زندگی شود. احساس صمیمیت و نزدیکی بیشتری را برای زوج و اعضای خانواده به ارمغان آورد و از طریق تأکید و تشویق بر روابط سالم نقش مهمی در کانون خانواده ایفا نماید.

بنابراین معنویت می‌تواند در جنبه‌های مختلف زندگی افراد تاثیر مثبت داشته باشد. اهمیت آموزه‌های دینی و معنویت در خانواده به اندازه‌ای مهم است که باعث پیشگیری مشکلات خانوادگی و حتی باعث ارتقای سلامت روحی و روانی در افراد جامعه می‌شود.

فهرست منابع

* قرآن کریم، ترجمه مکارم شیرازی.

- ۱- ابن بابویه، محمد بن علی، ۱۴۱۳ ق، من لا یحضره الفقیه، محقق / مصحح: غفاری، علی اکبر، چاپ دوم، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- ۲- اکبری، اعظم، ۱۴۰۰، معنویت تنها مسیر زندگی، بجنورد، آذرین مهر.
- ۳- برزگرشانی، یعقوب، ۱۳۸۶، بحران معنویت و راهکارهای هدایتی قرآنی، مشهد ضریح آفتاب.
- ۴- حر عاملی، محمد بن حسن، ۱۴۰۹ ق، وسائل الشیعه، محقق / مصحح: مؤسسه آل البيت عليهم السلام، قم، مؤسسه آل البيت عليهم السلام.
- ۵- خالدیان، محمد، محبی، علی، نعمتی سوگلی تپه، ۱۳۹۶، نقش معنویت مبتنی برآموزه‌های اسلامی در زندگی و روانشناسی مثبت‌گرا، تهران، انتشارات دانشگاه علوم انتظامی امین.
- ۶- خمینی، روح الله، ۱۳۶۸، صحیفه امام خمینی، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی
- ۷- رضایی اصفهانی، محمدعلی، ۱۳۸۷، تفسیر قرآن مهر، چاپ اول، قم، پژوهش‌های تفسیر و علوم قرآن
- ۸- ساروخانی، باقر، ۱۳۸۹، جامعه‌شناسی خانواده، چاپ سیزدهم، تهران، سروش.

- ۹- شهید ثانی، زین الدین بن علی، منیة المرید، ۱۴۰۹ ق، محقق / مصحح: مختاری، رضا، قم، مکتب الاعلام الاسلامی.
- ۱۰- طالقانی، محمود، ۱۳۶۲، پرتوی از قرآن، تهران، شرکت سهامی انتشار.
- ۱۱- طباطبائی، محمدحسین، ۱۳۷۴، ترجمه تفسیر المیزان، چاپ پنجم، مترجم: موسوی، محمد باقر، قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- ۱۲- طباطبائی، محمد حسین، ۱۳۹۵، اخلاق و معنویت در زندگی، گردآورنده مدرسه دانشجوی قرآن و عترت دانشگاه تهران، تهران، نشر قرآن و اهل بیت نبوت
- ۱۳- قرائتی، محسن، ۱۳۸۸، تفسیر نور، تهران، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
- ۱۴- کلینی، محمد بن یعقوب، ۱۴۰۷ ق، الکافی، محقق / مصحح: غفاری علی اکبر و آخوندی، محمد، چاپ چهارم، تهران، دار الکتب الاسلامیه.
- ۱۵- مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، ۱۴۰۳ ق، بحار الأنوار (ط- بیروت)، محقق / مصحح: جمعی از محققان، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
- ۱۶- معین، محمد، ۱۳۷۱، فارسی، تهران، امیرکبیر.
- ۱۷- مکارم شیرازی، ناصر، و دیگران، ۱۳۷۱، تفسیر نمونه، چاپ دهم، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- ۱۸- نوایی، علی اکبر، ۱۳۷۹، نوسازی معنوی، احیای تفکر دینی، به کوشش محمد حسین حمیدی، محمد علی تابعی، ناشر مولف.
- ۱۹- الهی زاده، محمد حسین، ۱۴۰۰، معنویت، اخلاق، سبک زندگی، مشهد، تدبر در قرآن و سیره.

۲۰- زمانیان، سکینه، نظیری، قاسم، واله‌ری، جعفر، ۱۳۹۱، اثربخشی رویکرد گروه درمانی معنوی بر کاهش میزان افسردگی، اضطراب و استرس در زنان مبتلا به سرطان سینه، نشریه زن و جامعه (جامعه‌شناسی زنان، دوره سوم، شماره یک، مسلسل ۹، صفحات ۸۵-۱۱۵).

۲۱- هاجر پاشا و دیگران، ۱۳۹۸، نقش معنویت بر نظام سلامت خانواده از دیدگاه اسلام، دانشگاه علوم پزشکی بابل، نشریه اسلام و سلامت، دوره چهارم، شماره اول، بهار و تابستان ۸۹، صفحات: ۸۹-۸۹